

РИВОЖЛАНГАН ДАВЛАТЛАРДА ОИЛА БАРҚАРОРЛИГИ ТАҲЛИЛИ

Абдурахмонова Фарида Юлдашевна, - профессор,
педагогика фанлари номзоди,

Аннотация: *Замонавий дунёда оила институтининг барқарорлиги нафақат демографик жараёнлар, балки ижтимоий-иқтисодий, маданий ва сиёсий барқарорликнинг ҳам муҳим кўрсаткичи ҳисобланади. Ҳозирги кунда жаҳон тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, оила мустаҳкамлиги масаласи давлат сиёсатининг алоҳида йўналиши сифатида қаралиб, уни ҳуқуқий ва психологик жиҳатдан комплекс тартибга солиш тенденцияси кучайиб бормоқда.*

Халқаро статистик маълумотларга кўра, ривожланган давлатларда ажрим кўрсаткичлари сўнгги ўн йилликларда турли динамик ўзгаришларни намояндалар этмоқда. Бир қатор мамлакатларда мазкур кўрсаткичнинг барқарорлашуви ёки пасайиши кузатилаётган бўлиб, бу ҳолат оилавий муносабатларни тартибга солишда ҳуқуқий ва психологик механизмларнинг уйғун қўлланилиши билан боғлиқдир.

Хусусан, АҚШ, Германия, Франция, Скандинавия давлатлари ва Япония амалиётида оила барқарорлигини таъминлашга қаратилган комплекс институтлар шаклланди. Улар қаторига медиация тизими, никоҳдан олдинги мажбурий ва ихтиёрий маслаҳат хизматлари, шунингдек, ажрим жараёнларини судгача бартараф этишга қаратилган мурожаат ва музокара механизмлари киради.

Мазкур ёндашувлар оилани фақат ҳуқуқий низо объекти сифатида эмас, балки ижтимоий қиймат ва муҳофаза қилиниши лозим бўлган институт сифатида қарашга асосланади. Шу нуқтаи назардан, ривожланган давлатлар тажрибаси оила ҳуқуқи тизимида “жазолаш” ёки “маъмурий тартибга солиш”дан кўра, профилактика, ярашув ва психологик қўллаб-қувватлаш механизмларини устувор этиб белгилаган.

Ушбу мақолада мазкур мамлакатлар тажрибаси комплекс таҳлил қилиниб, уларнинг Ўзбекистон оила-ҳуқуқий тизимига татбиқ этиш имкониятлари ва илмий асосланган таклифлари ишлаб чиқилади.

Жумладан, АҚШ тажрибасига эътибор берсак, унда Америка оила ҳуқуқи тизимида оилавий медиация алоҳида ўрин тутади. АҚШнинг 34 дан ортиқ штатида суд ажримигача медиация мажбурий тартибда олиб борилади. Калифорния штатида 1980 йилда жорий этилган Family Conciliation Court Law — Оилавий яраштириш суди тўғрисидаги қонун бу соҳадаги дастлабки ва йирик ҳуқуқий ислохот сифатида тан олинади.

АҚШда амалда бўлган Uniform Marriage and Divorce Act (Никоҳ ва ажрим тўғрисидаги ягона қонун) оиланинг ижтимоий институт сифатидаги аҳамиятини қонуний мустаҳкамлайди. Ушбу қонун доирасида судлар тарафларга ажримдан олдин профессионал психолог ёки маслаҳатчига мурожаат қилишни тавсия этиш ёки

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-Aprel, 2026-yil

мажбурий равишда юклаш ваколотига эга. Болали оилаларда ажримга йўл қўйишдан олдин суд томонидан «иссиқлик даври» — одатда 90 кунгача бўлган муддат белгиланади.

Психологик механизмлар нуқтаи назаридан АҚШда EFT яъни, Emotionally Focused Therapy — бу хиссиётга йўналтирилган терапия ёки методологияси ва Gottman Institute тадқиқотлари асосидаги никоҳ маслаҳати дастурлари кенг тарқалган. Бу тадқиқотлар шуни кўрсатадики, бу усулларни қўллаган жуфтликлар ажрим эҳтимоли 30–40 фоизга камайишини намоён этган экан. Германия тажрибасида эса, оила барқарорлигини таъминловчи ҳуқуқий механизм Фуқаролик кодекси ва оилавий муносабатлар тўғрисидаги қонунларида мустаҳкамланган. Германия қонунчилиги бўйича ажрим учун «узоқ муддатли ажралиш» талаби мавжуд бўлиб, томонлар камида бир йил алоҳида яшашлари лозим, бу эса тезкорликда чиқарилган ажримларнинг олдини олар экан. Германиянинг Jugendamt яъни Ёшлар ишлари бўйича давлат идораси, тизими оилавий низолар чоғида фаол иштирок этиб, болаларнинг манфаатларини ҳимоя қилади ва оилага психологик-ижтимоий кўмак кўрсатади. Jugendamt ходимлари суд томонидан мажбурий равишда жалб этилади ва уларнинг хулосалари суд қарорига жиддий таъсир кўрсатади.

Германия миқёсида “Никоҳ ва оила маслаҳати маркази” тармоғи мавжуд бўлиб, уларнинг хизматлари давлат ва черков томонидан биргаликда молиялаштирилади. Маркастатистика маълумотларига кўра, ушбу марказлардан фойдаланган оилаларнинг 62 фоизи ажримдан воз кечган.

Скандинавия мамлакатлари жумладан, Норвегия, Швеция ва Дания оила барқарорлигига «рефлексив ҳуқуқ» (reflexive law) принципи орқали ёндашади — яъни давлат бевосита аралашиб ўрнига, тарафларни ўз қарорларини мустақил равишда кўриб чиқишга рағбатлантирувчи шароит яратади. Норвегияда ажримни қонуний расмийлаштириш учун Ekteskapslov (Никоҳ тўғрисидаги қонун)нинг 26-моддаси бўйича Statsforvalteren (давлат бошқаруви органи) олдида мажбурий медиация сессияси ўтказилади. Швецияда эса, Föräldrabalken яъни, ота-оналик тўғрисидаги қонун тизими болаларнинг манфаатини марказга қўяди ва ота-она ўртасидаги келишувни мажбурий тарзда суд томонидан тасдиқлаштиришни талаб этади. Бу тизим оилани бутунлигича сақлашга интилимасада, болалар учун барқарор муҳитни кафолатлайди ва ота-оналик вазифаларини давом эттиришга ундайди. Шарқ давлатларидан Японияда оила барқарорлиги механизмлари Minpō (Фуқаролик кодекси) ва kajī chōtei (оилавий яраштириш тартиби) орқали амалга оширилади. Японияда ажрим ҳар доим судга мурожаат орқали эмас, балки kōchō rikon (ёзма розилик асосида ажрим) шаклида ҳам расмийлаштирилиши мумкин, аммо бунда фарзандлар масаласи аниқ ҳал этилган бўлиши шарт.

Японияда оилавий маслаҳат маданияти анъанавий қадриятлар билан уйғунлашади. Кото Кайго (оила мувозанатини сақлаш) тамойили ижтимоий босим сифатида ажримни минималлаштиришга хизмат қилади. Давлат Kateinai Chōtei — уй

ичи яраштириш тизимини ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлаган ва бу тизим оила аъзоларининг ихтиёрий иштироки асосида ишлар экан.

ХУЛОСА

Таҳлил шуни кўрсатадики, ривожланган давлатларда оила барқарорлигини таъминлашнинг ҳуқуқий ва психологик механизмлари асосан учта муҳим устунга таянади. Биринчидан, ажрим жараёнигача бўлган босқичда мажбурий ёки ихтиёрий медиация ҳамда маслаҳат хизматларининг самарали йўлга қўйилгани; иккинчидан, болалар манфаатларини ҳимоя қилишда давлат органлари ва махсус институтларнинг фаол иштироки; учинчидан, аҳоли учун кенг қамровли профессионал психологик ёрдам тизимининг шаклланишидир.

Мазкур уч омилнинг ўзаро уйғунлиги ажрим ҳолатларини камайтириш, оилавий низоларни судгача ҳал этиш ҳамда оила институтларини барқарорлаштиришда ижобий натижалар бергани билан алоҳида аҳамият касб этади.

Ўзбекистон шароитида ушбу илғор хорижий тажрибани жорий этиш масаласида тизимли ва босқичма-босқич ёндашувни шакллантириш мақсадга мувофиқдир. Бу жараёнда миллий оилавий-ҳуқуқий анъаналар, жамиятнинг диний ва маданий қадриятлари, шунингдек, мавжуд иқтисодий ва институционал имкониятлар инобатга олиниши лозим.

Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистон учун медиация институтини янада ривожлантириш, оилавий маслаҳат марказларини кенгайтириш, психологик хизматларни ҳуқуқий тизим билан уйғун ҳолда интеграция қилиш ҳамда болалар манфаатларини ҳимоя қилиш механизмларини такомиллаштиришга қаратилган “синтетик модел”ни ишлаб чиқиш долзарб аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Wardle L.D. (2002). *Marriage and Domestic Relations*. Thomson West.
2. Schwab D. (2018). *Familienrecht*. C.H.Beck.
3. Lødrup P., Sverdrup T. (2011). *Familieretten*. Gyldendal Akademisk.
4. Minamikata S. (2010). *Japanese Family Law*. Kluwer Law International.
5. Пчелинцева Л.М. (2004). Семейное право России. Норма.
6. Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси.